

YÖNETİM TEŞKILATI

Erdi BATUR
E. Vali

*Halk içinde muteber bir şey yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihanda, bir nefes sıhhat gibi,
Saltanat dedikleri bir cihan kavgasıdır,
Olmaya baht ü saadet dünyada vahdet gibi.*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, sistemli idari teşkilat ve devlet düzeni-ne Orhan Bey tahta geçtiğinde, kardeşi Alaattin Bey'in çalışmaları ile kavuştu. Yeni fetihlerin getirdiği icaplar doğrusunda teşkilat genişleme ve düzenlemeleri, zamanın şartlarına göre devam etti. Cumhuriyet İdaresi, çağın icaplarına uygun yönetim teşkilatını kurdu.

Padişahların hepsi iyi eğitim görmüş, zeki, güzel konuşan insanlardı. Duraklama ve Gerileme dönemlerinde "eski ihtişamlı günlere dönmek arzusu ile yaptıkları iyileştirme düzenlemeleri/İslahat hareketleri" ile istenilen

sonuç alınamaması yanında, milliyetçilik hareketleriyle ortaya çıkan gaileleri bir türlü önlenememişti.

Güçlü merkezi hükümetin, taşra teşkilatı da güçlü olur. Güçlü taşra teşkilatı da Devleti güçlü kılar.

OSMANLI DÖNEMİ

Oğuz Boyu Kayı Soyundan Kaya Alp'in oğlu Süleyman Şah, 1223 yıllarında Horasan'dan Erzincan ve Ahlat yakınlarına gelerek yerleşti. Cengiz Han'ın öldüğü ve Harzemşah Devleti de ortadan kalktığı için Süleyman Şah'ın Boyu, Fırat Nehri yatağını izleyip anayurda dönmek is-

tedi. Ancak, Suriye’de Cabar Kalesi dolaylarında Fırat Nehri’ni geçerken Süleyman Şah boğuldu¹. Bu olay ailenin bölünmesine sebep oldu. Ailenin bir bölümü Suriye’de kaldı. Bir bölümü Küçük Asya’ya yöneldi.

Oğullarından Sungurtekin ile Gündoğdu Horasan’a döndü. Dündar ile Ertuğrul, Erzurum Sürmeli Çukur Havza’sı ile Pasinler Ovası’na 400 çadırla yerleşti. Bir süre sonra batıya doğru yöneldi. Yolda savaştan iki orduya rastladı. Hangisinin daha kalabalık ve güçlü olduğunu bilmeden, adı “iyi kalpli” anlamına gelen Ertuğrul, güçsüze yardım etme kararı aldı. Onun araya girmesi savaşın sonucunu belirledi. Yenen Selçuklu Sultanı Alaattin oldu. O da bu yardıma karşılık olarak Ertuğrul’a Hilat giydirdi, Domaniç ve Söğüt Ovayı kışlak olarak verdi.

Kütahya kuzeyinde Karacahisar müstahkem mevkiindeki Rumlar, Ertuğrul’u rahatsız edince, Selçuklu Sultanı Alaattin’in izniyle burasını ele geçirmeyi başardı. Bu ilk fetih olması sebebiyle önem arz eder. Sonra Yenişehir, arkasından 3 gün süren savaş sonunda İnegöl’e girildi. Ertuğrul oğlu Osman’ın bu savaşlarda başarısı ününü arttırdı. Osman Beyin bundan sonra siyasi ve askeri faaliyetleri Bizans toprakları üzerinde başladı. Bu arada, birçok Türkmen boyunu etrafında topladı.

Ertuğrul’un ölümünden sonra Selçuklu Sultanı 3. Alaattin, Osman’ın yararlıklarına ödül olarak onun aldığı Karacahisar’ı yurtluk olarak gösterip, özel semboller ile sancak, davul, tuğ ile birlikte “Bey” unvanı verdi.

Ertuğrul’un Osman, Gündüz Alp ve Savcı isimli üç oğlu oldu. Osman 1258 yılında doğmuş en büyüklere idi. Ertuğrul, maceralı ve savaşçı hayatına şöhret kazandıran olayları suskunluk içinde geçirirken, oğlu

Osman’ın ünü, kazandığı zaferlerle artmıştı.

Osman, Bey payesini aldıktan sonra fethettiği Karacahisar’daki kiliseyi camiye çevirdi. Sonra bir imam, bir katip ve bir de türlü işlere bakmak, halk arasında doğan ihtilafları hal etmek, ayrıca pazarlarda din ve ulus farkı gözetilmeden düzen sağlanması için bir kadı atadı.

Osman Bey, yakınlarında bulunan Taraklı, Göynük ve Mudurnu’yu aldıktan sonra, Bilecik ve ardından Yarhisar’ı aldı. Osmanlı yönetiminin genişlemeye başlaması buraları ele geçirmekle olmuştur. Elde edilen yerleri kardeşine, oğluna ve silah arkadaşlarına dirlik olarak bölüştürdü. Bizans’a karşı elde ettiği başarılar sempati ile karşılanmış, Anadolu Selçuklu Devleti’nin düşmeye başladığı, Sultan 3. Alaattin’in ölümünden sonra Anadolu’da Beyliklerin kurulmaya başladığı 1299 yılında Osmanlı Hanedanı bağımsız yönetimi de başlamış oluyordu.

Fetihlerle büyüyen Osmanlı Devleti, imparatorluğa dönüşerek 36 padişah ile hüküm sürmüştür. İbn-i Haldun mukaddimesinde “İmparatorlukların, tıpkı insanlar gibi kendilerine has bir ömürleri vardır. Gelişirler, olgunlaşırlar...”. Ona göre, her sülale aşağı yukarı 120 yıllık bir süre ömre sahip olduğu halde Osmanlı İmparatorluğu 600 yılı aşan süreyle, bir tek sülalenin hükmü altında hükümlerini devam ettirmiş oluyordu.

Osman Bey, Köprühisar’ı fethettiği 1300 yılında oğlu Orhan Bey’e Karacahisar Uçbeyliği rütbesi ile emir-i Kebir/Beylerbeyi rütbesini vererek ordusuna komutan atamış ve bundan sonra babasının her askeri hareketine katılmıştır.

Söğüt’te doğan Osman Bey, 27 yıl yaptığı Sultanlık’tan sonra 70 yaşında vefat etti. Osman Bey, oğlu Orhan Bey’e şöyle seslendi; “Oğul ben

ölüyorum. Ancak üzülmiyorum. Çünkü yerime senin gibi birini bırakıyorum. Adaletli ol, adalet üzere işleri yürüt, iyi adam ol, merhametli ol, zulümden sakın, uyruğundakileri eşitlik üzere koru, çalışan devlet erkânı ile askeri erkânı koru, cihat ile devlet büyüsün, âlimler, fazıllar, sanatkârlar, edipler devlet bedeninin gücüdür. Onlara iltifat et. Beytülmalı koru, devlet servetini çoğalt, israftan kaçın. Siyaset ve din işleri nizam bulsun. Padişahların görevi budur ve Allah’ın lütfuna ancak bu şekilde kavuşurlar”.

Bursa’nın Devlet merkezi yapılması öğüdü vermesi üzerine bu şehre gömülmüştür. Osman Bey, sade bir hayat yaşamış, kendisi boyunduruk tanımayan yiğitliği, hayallerinin genişliği ve büyük devlet kurucusu olarak girişimci düşünceleri, faziletli davranışları ve yüksek ahlaki özellikleri, devlet doktrini kabul edilerek riayet edilmiştir. Seslenişteki sözler Osmanlı Devleti’nin temel özelliklerini belirtir. Anayasa gibi kabul görenek bütün padişahlar öğüte uygun hareket ederek yönetmişlerdir. Yönetim Teşkilatı da bu esaslar üzerine tesis edilmiştir.

Orhan Bey, Tahta çıktığında ağabeyi Alaattin’e yönetimin paylaşılmasını önerdi. Osmanlı Devleti’nin ilk politik ve yönetim kurumlarının kurucusu olan Alaattin, kardeşi Orhan’ı tek mirasçı göstermiş olan babasının vasiyetine saygı göstererek, bu teklifi kabul etmedi. Sadece Nilüfer Çayının batı yakasına düşen Kete Vadisi’nde bir köyü istedi². Bunun üzerine Orhan Bey kardeşine “Mademki sana teklif ettiğim atları, inekleri, koyunları almak istemiyorsun, ulusumun çobanı (veziri) ol” dedi. Alaattin bunu uygun gördü. Devlet yükünün ağırlığını onunla paylaştı. Savaş sanatına ilgisiz olduğu için, yönetimin ihtiyaçları ile

1 Suriye’de Türk Toprağı.

2 Hammer Tarihi-J. Von Hammer, Hürriyet yay. Cilt-1 sh.37

uğraştı. Orhan Bey saltanat sınırlarını genişletirken, Alaattin devletin esaslarını yeni kurumlarla kuvvetlendirdi.

Osman'ın bağımsız Bey derecesine yükselmesinden 30 yıl, Orhan'ın Sultanlığa geçmesinden 3 yıl sonra Alaattin sayesinde kanunlar ve kurumlar sağlamlaştırıldı. İlk kanunlar 3 konuyla ilgili idi. Bunlar; para, kıyafet ve ordu işleri.

Para basmak ve cuma namazı hutbesinde adını andırmak, hükümdarlığın temel haklarındandı. Üçüncüsü sürekli ve aylıklı bir ordu meydana getirmesidir. Askerin sadece yeni yerler ele geçirmesi değil, koruma ve düzen sağlamakla da görevlendirilmesi kabul gördü.

Osmanlı, o zamana kadar sadece Rumlarla savaşmış, aldıkları yerlerle genişlemişti. Anadolu Beylikleriyle ilk çatışma Karesi Beyliği ile oldu. Karesi Beyliği topraklarını ele geçirince Orhan Bey, oğlu Süleyman Paşa'yı Beylerbeyi olarak atadı. Ece ve Evranos vezirleri onun emrine verdi³.

Orhan Bey yönetimin her yönüne dikkat ve titizlik göstermiş, önemli görülen sorunlarla uğraşmıştır. Onun zamanında yaya ve müsellemler ordu kuruldu. Donanma çalışmaları yapıldı. Devlet güçlendi.

Rumeli fatihi ismi ile de anılan Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Paşa, Beylerbeyi olduğu Rumeli topraklarında süreklilik esnasında attan düşerek öldü (1357). Orhan Bey'de 1359'da ölünce küçük oğlu Murat Padişah oldu. Üç ırmağın kavşağında bulunan Edirne, 1362 yılında alındığında, Devletin Avrupa'daki merkezi olmuş ve oraya padişah ailesi dışında ilk beylerbeyi olarak Lala Şahin atanarak, Kuzey Trakya'da yeni yerler ele geçirmeyi

emretmiştir. Bu tarihe kadar ele geçirilen yerlere çok kere komutanın ismi verilerek komutan yönetici olarak atanıyordu. Örnek; Karacabey, Karamürsel, Kocaeli, Akçakoca Süleyman Paşa gibi. Beylerbeyi, sancak beylerinin başı olup, Osmanlı'da eyalet valisidir. Osmanlı, yeni fethettikleri yerlere bundan sonra vali atayarak, Rumeli'de görevli valiler Rumeli, Anadolu'dakilerde Anadolu Beylerbeyi'ne bağlı olarak görev yapmışlardır.

Sultan Murat devrinde, Çandarlı Kara Halil Paşa ilk Kazasker, Lala Şahin Paşa ilk Beylerbeyi olarak tayin edildiler. Yaptığı önemli işlerden biri Tımar Kanununun çıkarması idi. Ordunun belkemiğini teşkil eden eyalet askeri de denilen tımarlı sipahiler, barış zamanında eyaletlerde-köylerinde oturarak taşrada asayişini temin ediyor, savaş zamanı ise hemen sefere çıkabilecek duruma geçiyorlardı. Ziraattan aldıkları öşürle geçindiklerinden masraf yapılmadan ordu elde tutulmuş oluyordu. Yeniçeri Ocağı'nın temeli olan Pencik Kanunu 1361 yılında çıkarılarak, fethedilen yerlerden esir alınan Hristiyan çocukları Osmanlı ordusuna "devşirme" olarak alınmaya başlandı. Çandarlı Kara Halil ve Kara Rüstem Paşalar ilk mali düzenlemeleri onun devrinde yaptılar.

Sultan Murat Hüdavendigâr'ın hayati sınır boylarında, savaş meydanlarında geçti. Katıldığı 37 savaşın hepsini kazandı. Emrindeki komutan ve valilerle uyum içinde çalıştı.

1389'da Tahta geçen Beyazıt (Yıldırım) o yıl Bulgaristan ve Bosna'nın fethini gerçekleştirdi. Sonra Anadolu'ya dönerek, Balkan devletleri ile savaşırken, Osmanlı'ya karşı güç birliği yapan Saruhan, Menteşe, Aydın ve Germiyan Beyliklerini topraklarını ele geçirdi. Ayrıca Çandarlı Beyliği de Osmanlı hâkimiyetini kabul etti. 1396 yılında Haçlı Ordusuna karşı Niğbolu Zaferini kazandı. İstanbul'u

değişik tarihlerde üç defa kuşattı. Üçüncü kuşatma esnasında Anadolu Hisarını tamamladı. Bu arada denizciliği geliştirdi. 1398 yılında Karaman ve Karadeniz beylikleri fethedildi.

1402 yılında Timur ile yaptığı Ankara Savaşı'nı kaybetti. 1413'e kadar sürecek iktidar boşluğu dönemine (fetret devri) girildi. Savaş sonucu Devletin 50 yıl kadar duraklamasına neden oldu.

Fetret Devrinden sonra Anadolu'daki beylikleri tekrar bir araya toplamaya başaran Sultan Mehmet (Mehmet Çelebi) Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu gözüyle bakılabilir. 8 Yıllık saltanatı süresince 24 savaşa katılmış ve hepsi zaferle sonuçlanmış, isyanları bastırıp düzeni sağlamıştır. Bu arada düşmanca davranışlar sergileyen Eflak Beyliğini vergiye bağlamış, güçlendirdiği deniz kuvvetleri ile ilk deniz savaşını Venedik'e karşı yapmıştır (1416). Gayet hareketli ve cesur olan Sultan, iyi ve dürüst adaletini, din farkı gözetmeksizin her topluluğa göstermiş iyi bir idareci idi.

Çelebi Sultan Mehmet devrine kadar padişah oğullarına; efendi, kibar anlamında "Çelebi" denilirken, onun devrinde padişah oğluna "şehzade" denilmeye başlandı. Lala ünvanlı paşa şehzadelere özel eğitim ve öğretim verir, sancaklarda valilik ettikleri sürece işlerine yardımcı olur, devlet işlerini öğretirdi. Şehzadeler iyi eğitim görmüş olarak tahta geçerdi.

Sultan 2. Murat, güzel konuşan bir padişah olmakla birlikte en büyük mutluluğu Fatih Sultan Mehmet gibi eşine az rastlanan bir insanın babası olmaktı. Sakin ve huzurlu bir hayati arzusu etmiş, fakat gerektiği takdirde çok hareketli, cesur ve hiçbir şeyden yılmayan bir kişiliğe sahip olarak ülkesini çok büyük şan ve şerefle idare ederek herkesin sevgisini kazanan adil ve lütfkâr bir padişah olmuştur.

3 Birkaç kazadan mürekkep sancak, mutasarrıflık, bu günkü vilayet, il karşılığı

Rumeli’de birçok zaferler kazandı. Sırbistan üzerine sefere çıktı, onu vergiye bağladı. Selanik, Makedonya, Tesalya ve Yanya dolayları Osmanlı topraklarına katıldı. Arnavutluk Osmanlı himayesini kabul etti. Eflak Beyliği yeniden Osmanlı’ya bağlandı. İlk defa sınır kavramı ortaya çıktı ve Tuna Nehri belirleyici oldu.

Sultan 2. Murat’ın tahtı oğlu Sultan Mehmet’e bırakıp Manisa’ya gitmesini fırsat sayan Avrupa haçlı ordusu sefer düzenleyince, ordunun başına dönen Sultan 2. Murat, Varna’da haçlı ordusuna karşı büyük zafer kazandı (1444). Varna savaşı, Haçlıların İstanbul’un fethedilmesini engelleme için yaptıkları son girişim oldu.

Sultan Mehmet’in 1453 yılında İstanbul’u fethetmesi ile 1100 yıllık Doğu Roma İmparatorluğu ortadan kalktı. Osmanlı Devleti hukuken imparatorluk şekline dönüştü. Sultan Mehmet “Fatih” unvanını aldı. Genel idarede büyük değişiklikler meydana getirerek, teşkilat genişlediğinden imparatorluk özelliklerine göre yeni kuruluşlar vücut buldu. Sadrazamın yetkileri genişledi. Ayrıca defterdar, kazasker ve diğer üst görevlerin tarifi yapıldı. Yeniçeri ordusu güçlü hale getirilip merkezi idare de sağlamlaştırılınca Anadolu ve Rumeli’nin en kudretli hükümdarı olarak “Han” unvanını kullandı. 1460 yılında genel idare elemanı kaynağı olarak Enderrun Mektebi açıldı.

Fatih Kanunnamesi ile Kanunname-i Ali Osman’da Atam-Dedem dediği gelenekleri yazılı hale getirdi. Saltanatın büyük oğula geçmesi kanunlaştı.

Yıldırım Beyazıt zamanında elden çıkan topraklar geri alındıktan sonra, Rumeli’de ve Karadeniz kıyılarında yeni topraklar kazanıldı. Gayet soğukkanlı ve cesur olan Fatih Sultan Mehmet, 25 sefere katılarak; Sırbistan-Mora-Eflak-Buğdan-Bosna-Hersek-Arnavutluk ülkelerini

sınırlarına kattı. Ayrıca İtalya ve Macaristan seferleriyle Avrupa’da hâkimiyetini pekiştirdi. 1473 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan’la yaptığı Otlukbeli Savaşını kazanarak Anadolu’da düzeni sağladı. 1475 yılında Kırım’ın fethi ile Karadeniz’i Türk gölü haline getirdi. İstanbul’un fethi ile deniz yollarının hâkimi oldu. Deniz Kuvvetlerini güçlendirdi. İtalya’nın Otranto limanını askeri üs olarak kullandı. Yedi yabancı dil bilen Fatih zamanında, İstanbul bilim ve sanat merkezi oldu.

Şehzadeliğinde askeri sevk ve idareciliği iyi öğrenen Sultan Selim’in hayatı savaş meydanlarında geçmiştir. Doğu Anadolu’da birçok il fethettikten sonra 1514’te İran Safevi ordusunu yenerek Anadolu Türk Birliğini sağlamış, 1516’da Mısır ile yaptığı Mercidabık Savaşını kazanarak Suriye’yi almış, oradan güneye inerek Kudüs ve Gazze’yi de almıştır. 22 Ocak 1517’de Ridaneye Savaşını kazanarak Memlûk Devletini sona erdirmiştir. Mısır, Osmanlı ülkesine katılmış, Mısır’da olan Abbasi Halifeliği de Osmanlı Soyuna geçmiştir. Mukaddes Emanetler Hicaz’dan Sultan Selim’e gönderilerek, kısa süren saltanatında “halife” unvanı da kazanan Yavuz Sultan Selim, adam seçmesini bilen yeteneği sayesinde, çok düzenli çalışan Haber Alma Teşkilatı olmuştur. Onun zamanında Osmanlı toprakları çok genişlemiştir.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi, Osmanlı hâkimiyetinin doruk noktasına ulaştığı devir olmuştur. Çok titiz eğitim gören Süleyman, tahta babasının ölümünden sonra çıkarak 46 yıl saltanat sürdü. Yapacağı işlerde hiç acele etmez, gayet geniş düşünür, verdiği emirden geri dönmez, iş başına getirdiği adamlara kabiliyet derecesine göre görevlendirirdi. Kendisine kanuni denmesi, yeni kanunlar icat etmesinden değil, mevcut kanunları yazdırıp, çok sıkı takip etmesinden dolayıdır. Osmanlı

Devleti, onun zamanında dünyanın en zengin ve en güçlü devleti oldu. Zamanında ülke toprakları yüz ölçümü 14.893.000 km²’yi buldu. Kanuni aynı zamanda ünlü bir şairdi. Meşhur şiirlerinden birisi;

*“Halk içinde muteber bir şey yok devlet gibi,
Olmaya devlet cihanda, bir nefes sıhhat gibi,
Saltanat dedikleri bir cihan kavgasıdır,
Olmaya baht ü saadet dünyada vahdet gibi.”*

Padişahlığın ilk yıllarında, çeşitli nedenlerle çıkmış iç isyanlarla uğraşıp hepsini bastırmış, sonra seferlere başlamıştır. Küçük-büyük birçok savaşa katılmış olan Sultan Süleyman kazandığı zaferlerle ülke topraklarını genişletmiş, 1529’da Viyana kuşatmasını kış mevsimi gelmesi sebebiyle kaldırmıştır.

1521 yılında Sultan’ın ilk fethi olan Belgrad alındı. Avrupa’ya açılan en büyük kapısı oldu.

1522’de Rodos Adası, Sen Jan şövalyelerinden alındı.

1526’da Mohaç Savaşında, Macar ordusu iki saatte dağıldı, Budin alındı.

1533’te Cezayir alındı. Barbaros Hayrettin Paşa, Ege Denizinde Venediklilerin elinde bulunan adalar alındı.

1534’te Bağdat alındı.

1538’de Haçlı donamasına karşı Preveze Deniz Savaşı kazanıldı. Akdeniz, Türk Gölü haline geldi.

1551’de ikinci Hint seferinde; Yemen-Eritre-Sudan sahilleri, Habeşistan-Arabistan’ın tamamı alındı.

1555’te İran Safevi ordusunu yendi. Tebriz, Nahçıvan, Revan, Karabağ alındı.

1559'da Haçlı donanmasını yendi, Cerbe Adası İspanya'nın elinden alındı.

1566'da Sultan'ın katıldığı son sefer olan Zigetvar Kalesi fethedildi.

Kanuni'den sonra da Osmanlı savaşlar kazanıp fetihlere devam etti. Sultan 3. Murat döneminde ülke toprakları yüz ölçümü 19.902.000 km² oldu⁴. Sultan 4. Mehmet döneminde, Sokullu Mehmet Paşa ve aile fertleri sadarete ağırlığını hissettirip devlet güçlü düzene kavuştu. İkinci Viyana kuşatmasına kadar ülke toprakları gelişmesi devam etti.

Merzifonlu Mustafa Paşa komutasında Osmanlı güçleri 1683 yılında ikinci Viyana kuşatmasında, müttefik Avrupa ordusu karşısında başarı sağlayamayınca, Belgrad'a çekildi. Bu çekilmenin önemi büyüktür. Şimdiye kadar yenilgiye uğramayan Osmanlı Devleti artık gerilemeye başlamıştır. Kuşatmadan sonra Avrupa devletleri, Türkleri Avrupa'dan çıkarma umuduna katılıp "kutsal ittifak" kurdular.

Bundan sonra Sultan 2. Mustafa döneminde Avusturya üzerine yapılan üçüncü sefer sonunda Osmanlı Ordusu, Avusturya-Lehistan ve Venedik güçlerine yenildi. 1699'da yapılan Karlofça Antlaşması ile ilk kez toprak kaybetti.

Rusya, Osmanlı idaresinde yaşayan Ortodoks toplumlarını kışkırtarak Osmanlı'yı zayıflayıp, yapacağı savaşta daha önce kaybettiği toprakları geri almayı düşünüyordu. Rus Çarı, İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ı yenince Rus birlikleri Osmanlı topraklarına girdi. Prut Nehri kıyısında yapılan savaşta Rusya ağır yenilgiye uğradı. 1711 Prut Antlaşması ile Azak Kalesi Osmanlı Devletine geri verildi.

1718-1730 yılları arası Lale Devri'nde kültür ve sanat alanındaki gelişmeler yanında, teknik bazı konularda yenilikler de gerçekleşti. Avrupa'ya ilk kez geçici elçiler gönderildi. 1727'de matbaa, kâğıt, kumaş fabrikası ve itfaiye teşkilatı kuruldu. Doğu kültürünün klasik eserleri ilk kez Türkçeye çevrildi.

Sultan 1. Mahmut zamanında topçu (humbaracı) ocağı düzenlendi, Kara Mühendisliği Okulu açıldı.

Çok iyi eğitim görmüş 3. Mustafa, adaletle hükmeder, haksızlıklara göz yummaz, yalandan-riyadan ve rüşvetten nefret eder, yenilenmenin gerektiği fikrinde ve islahat yapmak isterdi. Bunun için güçlü bir ordu ve hazinenin dolu olması gerektiğini düşünerek, ekonomiye önem verir, memlekete en büyük tehlikenin Rusya'dan geleceğine inanırdı. 1757-1774 yılları arası Padişah olan 3. Osman, Süveyş Kanalı'nı açmaya düşünüyordu. Fakat iş başına getireceği devlet adamı olmayışı onu üzüyordu.

Sultan 1. Abdülhamit döneminde, Avrupai tarzda açılan okullar yanında, yeniçeri ocağı ve donanma yeni bir çehreye kavuştu. Sürat Topçular Ocağı kuruldu. Ruslarla yapılan savaşta yenilince 1774'te Kaynarca Antlaşması ile Kırım'a bağımsızlık verildi.

3. Selim tahta çıktığında halk onun Osmanlı'yı eski ihtişamlı devirlerine geri döndüreceğini düşünüyordu. Ruslara karşı yenilgilerin sorumlusu olarak Yeniçeri Ocağı'nı gördü. Askerlerin düzenli eğitim görmeleri gerektiğini düşünerek düzene soktu. Yeniçeri dışında asker toplayıp, orduya dâhil etti. Böylece "Nizam-ı Cedid" örgütü kuruldu. Eğitim görevini Avrupa'dan gelen subaylara verdi. Selimiye Kışlası yapıldı. Mevcut askeri okulları yeniledi. Avrupa başkentlerinde elçilikler açtı. Fransızca ülkenin ilk yabancı dili kabul edildi. Müspet ilimlere önem verip, teknik okullar açarak önemli işler gördü.

2. Mahmut, Avrupa yenileşme hareketlerini benimsemişti. Önce Adalet işlerine önem verdi. Kanun ve tüzükler hazırlattı. Müsadere usulü kaldırıldı. 1789 Fransız İhtilali sonrası çıkan milliyetçilik akımı sonucu Rusya ve Avrupa ülkelerinin kışkırtmaları başladı. Onun zamanında ilk gazete Tahkim-i Vekay-ı yayımlandı. Avrupa tarzı eğitim veren okullar açıldı. Posta teşkilatı kuruldu. İlk nüfus sayımı yapıldı. 1826'da Asakiri Mansure-i Muhammediye isimli askeri teşkilat kuruldu. Yalnız askeri yenilik yapmakla yetinmeyip, Divan Teşkilatını kaldırıp yerine Bakanlık (nazırlık) kurdu. Kıyafet değişikliği hakkında ferman yayınladı. Ülke içi seyahatlerde Geçiş (mürür) Belgesi, ülke dışı için Pasaport almak şartı getirildi. Unkapanı köprüsü yapıldı.

Islahatçı fikirlere sahip Sultan Abdülmecid, batılı anlamda düşünce biçimi ve yönetim şekli getirmek için 1839'da Tanzimat Fermanını ilan etti. Buna göre herkesin can, mal, namus güvenliği korunacak, vergi adil olacak, askerlik belirli düzene girecek, mahkemeler herkese açık olacak, herkesin mal-mülk sahibi olması mümkün olacak ve bunu mirasçılara bırakabilecek, rüşvet ve iltimas kaldırılacak, kanun gücü her şeyin üstünde kabul edilecek. Tanzimat Fermanı Devletin anayasal düzen başlangıcı kabul edilebilir. Tanzimat Fermanı ile azınlıklara bazı haklar verildi. Bu hakları bahane eden Avrupa devletleri ülkenin iç işlerine karışmaya devam ettiler. Rusya, Ortodoksların haklarını bahane ederek 1855'te saldırıya geçti ve yenildi. Taraflar aldıkları yerleri birbirine geriye verdiler.

Tanzimat'tan bu yana Türk modernleşmesinin en önemli kurumlarından biri "Mekteb-i Mülkiye"; 1859 yılında, imparatorluğun kötü giden durumunu düzeltmek, batılı, çağdaş, sistemin kurulması ve bu yeni sistemle yürütülecek Devlet Adamı

4 100 Osmanlı Büyüğü. Hür. Yay. Sh.114

idarecilerin yetişmesi amacıyla kuruldu. Mülkiye; orta sınıf aile çocuklarını toplumcu görüş ile eğiterek, vatana adanmışlığın her şeyden önde gelen kişiler, Türk siyasi hayatına damga vuran bakanlar, başbakanlar, yargıçlar, akademisyenler, bürokratlar, gazeteciler, edebiyatçı ve şairler ile idareciler yetiştirmiştir.

Sultan Abdülaziz döneminde, yeni vilayet teşkilatlanmasına geçildi. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile “eyalet ve sancak” kademelerinden oluşan idari sistemi değiştirerek “vilayet sistemi” ne geçmiştir. Kadılık kurumu daha sıkı denetim altına alındı. 1868’de Şura-yı Devlet ve 1870’de Divan-ı Muhasebat, ayrıca eğitim, ulaşım ve bankacılık kurumlarında çeşitli düzenlemeler yapıldı. 1871 Nizamnamesi “Vilayetleri livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler de köylere” ayırmıştı. 1869’da Süveyş Kanalı açıldı.

Sultan 2. Abdülhamit döneminde eğitime önem verilip okullar yapılmış, karayolları ile atlı tramvay yapıp, demiryolları döşenmiştir. 23 Aralık 1876’da Osmanlı Devleti’nin ilk anayasası ilan edildi. İlan edilen meşrutiyet uzun sürmedi. 1878’de meclis tatil edildi. İkinci meşrutiyet 1908’de ilan edildi.

1913 yılında yayınlanan “İdare-i Umumiyeye-i Vilayat Kanunu Muvakkat-ı” ile il özel idareleri, tüzel kişilik kazanmış, valiler güçlendirilmiştir. Bununla il yönetimi genel ve özel olarak ikiye ayırarak bugünkü yönetim sisteminin temeli atılmıştır. Kanunla vilayetler, hem merkezi idarenin bir parçası, hem de hükmü şahsiyete haiz bir mahalli idare olarak kabul edilmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİ

Ülke yönetimi, Osmanlı döneminden miras kalan mülki sisteme dayanmaktadır. Üniter bir devlet

anlayışı içinde, merkeziyetçi ve hiyerarşik biçimde örgütlenen mülki idare sistemi, başkent Ankara dâhil olmak üzere ülkenin tamamını kapsar. Coğrafi durumuna, iktisadi şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre illere, iller ilçelere ve ilçeler de bucaklara bölünmüştür. İller yetki genişliği esas ilke olarak sınırları Osmanlı dönemindeki sancak (liva) sınırları esas alınmıştır. Yetki genişliği mevzuat hükümlerine göre; merkezi idarenin taşrada bulunan üst düzey yöneticilerine, belirli konularda inisiyatif kullanma, karar alma ve uygulama imkanı vermekte, kısaca karar yetkisinin vali’ye geçmesi demektir.

5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ile vali, il genel yönetiminin başı ve mercii olup, Devlet ile Hükümetin ve her Bakanlığın temsilcisi iken 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile birlikte “Devletin, Cumhurbaşkanlığı’nın temsilcisi ve idari yürütme vasıtası” olduğu belirtilerek il’de örgütlenen alt kademelerin eşgüdüm içinde çalışması Valinin sorumluluğuna verilmiştir. Valiler, Bakanlar Kurulu kararı ile atanırken, Cumhurbaşkanı tarafından atanması hükme bağlanmış, 657 sayılı Devlet Memurlar yasasına göre “istisnai memurluk” kabul edilmiştir. 2018 yılı itibarıyla 81 il ve 922 ilçe bulunmaktadır.

Valilere yetki genişliği esasını getirmiş olan 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu 1949 yılında çıkmıştır ve halen yürürlüktedir. Yerel yönetimler konusunda en kapsamlı değişim 1987 yılında yapılarak 3360 sayılı İl İdaresi Kanunu çıkmış, 2005 yılında yapılan değişiklikle 5302 sayılı kanuna yerini bırakmıştır. 6360 sayılı kanunla 2014 yılı mahalli idareler genel seçiminden sonra 30 ilde il özel idaresi kaldırılmış, bu idarelerin mahalli müşterek nitelikteki görev, yetki ve sorumlulukları Büyükşehir Belediyelerine devredilmiş, böylece 30 büyükşehir ili ve 519

büyükşehir ilçesinde bulunan köyler 442 sayılı Köy Kanunu kapsamında çıkararak “mahalle” olmuştur. 6360 sayılı kanunla 30 büyükşehir ilindeki valiler, il özel idare biriminin başkanı olma özelliğini kaybetmiştir. Bu illerde belediye ve il genel meclis ikili sistemi ortadan kalkmış oldu.

Mevcut sistem, valilik kurumunun merkeze kuvvetle bağlı bir görev olması üzerine kurgulanmış, il coğrafyasını kontrol altına alarak, milli bütünlüğün gerçekleşmesi ve korunması yönünde işlev üstlenmiştir. Mülki idare amirliği, görev ve sorumluluk alanında bulunan kurum ve kuruluşlar ile bu birimlerde çalışan personel üzerinde üst düzey yöneticilik ve liderlik yeteneklerinin etkin olarak kullanılması gerektiren bir meslektir.

Çeşitli kanunlarla hemen bütün hizmetlerin en üst sorumlusu, denetleyicisi, yürütücüsü kabul edilen, üzerinde Devlet ve Hükümet temsilcisi sıfatı bulunan, Devletin ve rejimin itibarını her şeyin üstünde tutan mülki idare amiri, Devlet idaresinde lider sınıftır. Bu geçmişte böyle idi, bugün de böyle, yarın da böyle olacaktır. Bu itibarla vali ve kaymakamların Devlet hayatındaki özel durumları ve görevlerinin önemi mutlaka göz önünde tutmak gerekir. Bu aynı zamanda Devlet ve Hükümet temsil yetkisini taşıyanlara karşı saygının da bir itibar belirtisidir.

KAYNAKÇA

Gözübüyük, A. Ş. Türkiye’nin İdari Yapısı.

Duran, L. İdare Hukuku.

Hammer, J. V., Osmanlı İmparatorluğu Tarihi.

Ateşoğlu, Y. 100 Osmanlı Büyüğü.

Çankaya, A. Mülkiye Tarihi, Ali.

Çapar, S. Türkiye’de İl ve Vali, İdarecinin Sesi, Sayı: 189.

Muhtelif İdareci Sesi Dergileri.